

проф. др Оливера Дурбаба*

Универзитет у Београду**

Филолошки факултет

ИМА ЛИ БУДУЋНОСТИ ЗА ФИЛОЛОГИЈУ У КРИЗИ, ИЛИ: „СПАСА НАМ НЕМА, ПРОПАСТИ НЕЋЕМО!“

Сажетак

На основу резултата обимних истраживања везаних за професионални развој и стручну афирмацију филолога у Републици Србији, спроведених најпре 2011. године у оквиру пројекта REFLESS TEMPUS Реформа наставе страних језика у Србији, као и текућег истраживања које се од почетка 2018. године спроводи на Катедри за германистику Филолошког факултета у Београду, у оквиру пројекта Германистичког институционалног партнерства (GIP) са Слободним универзитетом у Берлину (Freie Universität zu Berlin), а под окриљем Немачке службе за академску размену (DAAD, Deutscher Akademischer Austauschdienst), изнећемо неке прелиминарне закључке и предлоге за стратегију унапређења филолошких студија за потребе хуманистички оријентисаног образовања стручњака за (потенцијално дехуманизовано) тржиште рада 21. века.

Кључне речи: филологија, образовање, наставни садржаји, тржиште рада, анкета, дипломирани филолози.

„Уколико не изменимо начин на који предајемо, за тридесет година бићемо у проблему (...) Ствари које смо предавали деци у последњих 200 година биле су засноване из знању. Ми не можемо учити децу како да се надмећу са машинама – оне су паметније. Чему онда да учимо децу да бисмо их припремили за сутрашњицу? Веровањима, уверењима, независном мишљењу, тимском раду, бризи за друге... Ово су „меке“ вештине, знање вас томе неће поучити. Зато мислим да би требало децу учи-

---

* Филолошки факултет, Студентски трг 3, 11000 Београд
olja.durbaba@fil.bg.ac.rs

** Овај рад је настао у оквиру пројекта 178014 „Динамика структура српског језика“ Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

ти спорту, музици, цртању и уметности. Како бисмо били сигурни да људска бића могу бити другачија. Све чему учимо треба да буде другачије од машина.“¹ (Џек Ма, оснивач Алибабе, из говора на Светском економском форуму у Кини 2018.)

Чак и недовољно упућени и сасвим површни пратиоци актуелних кретања у сфери образовања вероватно би могли посведочити да се у јавности, тј. у штампаним и електронским медијима, већ скоро две деценије у контексту школског и високошколског системе спомињу бројни поступци и процеси означени као реформски или иновативни. Истовремено је, међутим, чак и педагозима, дидактичарима и другим експертима за наставу понекад нејасно јесу ли те измене суштинске и системске или пак само „козметичке“ природе. односно као мање или веће новине. Њих по правилу иницирају и спроводе просветне власти, реализујући на тај начин одређену образовну политику². У домену високог школства, захваљујући постулату аутономије универзитета у погледу наставне и научно-истраживачке делатности институција³, поступци и процеси који се тичу измена у начину планирања, извођења и евалуације наставе углавном су дисперзивног карактера, ограничени на једну институцију или пак само неку од њених организационих јединица, тако да се на овом нивоу тешко могу уочити заједничке закономерности (не само у оквирима структурно комплексних и стога екстремно инернтних универзитета, већ и појединачних факултета као нижих организационих целина). Овде ћемо се стога, егземпларно, узимајући у обзир вишевековни историјски развој српске филологије, поготову онај његов аспект који је неодвојиво повезан са најстаријом институцијом, Филолошким факултетом Универзитета у Београду⁴, осврнути управо на питање будућег развоја не само ове поштовања

---

1 Превела О. Д.

2 Ограничени тематиком овог прилога, овде се осврћемо само на тзв. „top-down“ поступке, иначе у потпуности подржавајући постулате критичке педагогије којма се наглашава значај поступака „bottom-up“ (индивидуалне поступке делатника „на терену“, који могу имати утицаја и на шире кругове инволвираних), в. детаљније Филиповић 2018.

3 Мимо овог постулата остају опште и обавезујуће образовно-политичке одлуке које излазе из оквира нашег разматрања, а тичу се нпр. обима, врста, нивоа студија, режима студирања, испуњавања предуслова за учешће у академским активностима, како са становишта наставног особља тако и из перспективе студената итд.

4 Филолошки факултет је издвојен као посебна наставно-научна целина Универзитета у 1960. године, а на традицији изучавања филолошких дисциплина у оквиру Велике школе, од њеног формирања у XIX веку.

вредне институције, већ и читаве српске филолошке науке у целини. Оваква промишљања у дискусијама које води стручна заједница неретко осцилирају између екстремног песимизма који предвиђа потпуно губљење значаја филологије у новим цивилизацијским оквирима омеђеним технолошким развојем неслућене брзине, с једне стране, и (наивне?) оптимистичне уверености да чак и тамо где се наизглед све мења – увек све остаје исто, те да ће традиционално устројство универзитетског простора, које одликује хумболтовско јединство наставе и науке, без великих трансформација опстати и у наредним деценијама. Рефлексија о актуелном стању и могућим развојним путевима филологије мора стога трагати за решењима којима би се ови екстреми могли помирити, покушати да пронађе одржива решења и тиме одговори на суштинско питање – како успоставити и одржати баланс између традиције и иновације, инерције и револуције, затеченог стања и пројектованог развоја, тренутних и хипотетичких будућих потреба?

Наравно, већ и из ових уводних разматрања бива сасвим јасно да се положај и улога филолошких наука не може посматрати одвојено од осталих хуманистичких дисциплина, изложених неминовном репозиционирању у ери неолибералног капитализма и с њим економско-политички повезаног глобализма, нових информационих технологија и масовне дигитализације као увода у најављено ново доба развоја човечанства, такозвану четврту индустријску револуцију⁵. У оваквим околностима практично све хуманистичке науке бивају стигматизоване као непрофитабилне и изложене захтевима за реформисањем; ови захтеви проистичу превасходно из императива рационализације, редукције, па чак и потпуне елиминације свих оних области које нису доминантно лукративне. У оквирима но-

5 Ознака 4.0 сугерише четврти цивилизацијски преврат у начину привређивања, сваки изазван одређеним научним изумом који је фундаментално изменио дотадашње облике и видове рада – након парне машине, електричне енергије и информационо-комуникационих технологија, четврта индустријска револуција би требало да доведе до потпуне дигитализације, односно аутоматизације свих најчешћих видова производње. Очекује се да би вештачка интелигенција, роботи, андроиди, киборзи и многе друге компјутеризоване направе могле преузети највећи број данашњих мануелних (превасходно фабричких) активности. Истовремено се може очекивати и настанак великог броја нових занимања, а самим тим и неких нових образовних модела од којих нека већ сада изазивају недоумицу па и неверицу (на друштвеним мрежама се, примера ради, готово свакодневно рекламирају неке нове методе учења и поучавања – design thinking, scrum training, agile managment, life coaching, NLP/neuro-linguistic programming итд.)

вог друштвеног система као централно мерило успешности и квалитета образовања намеће се тржиште рада, на којем се процењује сврсисходност и исплативост стечених квалификација. Својеврсним механизмом повратне спреге, за данашње студенте и оне који ће то ускоро постати образовање поприма значај инвестиције а знање постаје роба коју треба тржишно материјализовати. Појам широког општег образовања, који је до скоро био идеал школовања, у потпуности је релативизован, сведен на фактографско или партикуларно знање без икакве употребне вредности (осим можда у старомодним квиз-емисијама). Чини се, стога, да данашња студентска популација под општим образовањем не подразумева исте вредности какве одређени број универзитетских наставника и даље покушава да негује. За такозване миленијалце, младе који одрастају у доба доминације дигиталних, доминантно визуелних садржаја, образовни стандарди родитељске генерације уступају место функционалним и апликабилним знањима и вештинама. Они не само што у погледу компетенција које им се чине значајним и вредним закључују да су далеко надмашили претходну генерацију (што је заправо типично за сваку смену генерација), већ преживљавају и снажну кризу ауторитета, што се, између осталог огледа и у уверењу да, превасходно захваљујући интернету, до актуелних и нових информација могу сигурније и лакше доћи самосталним претраживањем него посредством наставника.

Све ове промене, како друштвеног система, тако и система вредности, праћене досад неслућеним убрзањем животног ритма и заменом свакодневне реалности виртуелним деконструкцијама стварности, мање или више драматично се одражавају и на читав образовни систем и неминовно утичу на све факторе укључене у процес образовања, од предшколског до високошколског нивоа, а поготову на оне који на највишем нивоу и сами учествују у образовању будућих наставника и стога имају нарочито деликатну улогу у (ре)дефинисању свеукупних образовних постулата. Поред наставне мисије, Филолошки факултет Универзитета у Београду одликује се и развијеном научно-истраживачком делатношћу у области критичке и еманципаторске глотодидактике, тј. дидактике и методике наставе страних језика, као и језичких образовних политика; све ове области укључују и перманентну рефлексију о обезбеђивању и контроли квалитета образовних делатности саме институције. У жељи да се емпиријски прове-

ри одрживост претпоставке да у веку интердисциплинарности уско специјализована знања могу бити препрека за квалитетно обављање професионалних активности, последњих неколико година су стога на Филолошком факултету Универзитета у Београду у два наврата иницирана анкетања бивших студената, са циљем да се утврди у којој мери су им знања, вештине и компетенције стечене током студија биле од суштинске користи у занимању које обављају.

Прва таква студија је била спроведена 2011. године у оквиру Темпус пројекта реформисања студија филологијеу Србији (REFLESS – Reforming Foreign Language Studies in Serbia). У њој су учешће узели не само филолози, бивши студенти свих универзитета у Србији на којима је могуће стећи овај вид образовања (Београд, Нови Сад, Ниш, Крагујевац, Нови Пазар), већ и представници привредних комора из ових градова, Националне службе за запошљавање, као и већи број послодаваца. Резултати анкете су показали да велики број филолога сматра образовне садржаје које су током студија морали усвајати претежно корисним, али истовремено наводе да се одређени део студијске понуде показао као неподобан или сувишан, са становишта употребљивости у позивима којима су се посветили после студија. Ово се пре свега односи на теоријски конципиране предмете (в. пример 1), нарочито уколико обухватају велики број наставних часова или се предају на несавремен и немотивишући начин, односно не укључују наставне форме усмерене ка практичној примени научног⁶ (пример бр. 2) (Вучо/Дурбаба 2011: 14):

(1) *„Smatram da su neki predmeti korisni samo ako neko planira da se bavi predavanjem na fakultetima. Većina studenata ipak nikad neće moći da upotrebi većinu stečenog znanja u poslovnom životu.“*⁷

(2) *„Umesto da postoji bar dva semestra nastave iz simultanog/konsekutivnog prevodjenja, dva semestra se slusa kontrastivna analiza (...)“*

Одговарајући на питање које се тицало недостајућих студијских садржаја, испитаници су поново указали на непостојање везе између наставног градива и његове практичне употребе, као и на потребу за

6 Да се недостатак практичних умења и пре много векова сматрао готово нерешивим педагошким задатком, сведоче и чувене Мефистове реплике из Гетеовог „Фауста“: *„Диве се ђаци том што сад знају, ал не научише да ткају.“/ „Сиво је, брајко, теоретисање свако, а вазда златно дрво живота се зелени.“* (прев. Б. Живојиновић).

7 Сви цитати из анкете наведени су у оригиналној форми, без икаквих накнадних исправки и измена.

осавремењивањем програма и наставе, поготову у погледу комуникативне наставе страних језика, као и свих врста преводилачке делатности – симултане, консекутивне, и то у језицима различитих струка. Осим тога, наводили су и потребу за неким новим предметима (нпр. онима који би унапредили њихову компјутерску писменост, као и за академским и креативним писањем, и то у различитим доменима употребе страног језика), као и екстракурикуларним активностима и пројектима који укључују размену студената (*ibidem* 15-16).

Што се тиче послодаваца који су учествовали у наведеној анкети, више од половине је навело да имају потребу за запосленима који владају барем једним страним језиком, док је петина потврдила да очекује познавање више језика, али да се, истовремено, приликом упошљавања значајна предност даје кандидатима који имају квалификације у одговарајућој струци и познају страни језик, а не дипломираним филолозима (ово је случај код чак 82% послодаваца). Међу пословима који се нуде филолозима најчешће се наводе телефонска комуникација, као и формална кореспонденција (путем писама, факс порука и електронске поште), а од додатних вештина захтевају познавање рада на рачунару, способност за тимски рад и комуникативност, као и умеће у организацији рада и презентовању резултата (*ibidem* 21-22).

Овакви резултати јасно наводе на закључак да постоји дискрепанца између потреба послодаваца, нарочито оних који управљају малим и средњим предузећима (а који су чинили највећи део испитаника у наведеној студији), и компетенција стечених високошколским филолошким образовањем, што наше филологе на тржишту рада чини недовољно конкурентним.

Слична студија спроведена је и 2018. године⁸, на узорку који је чинило 127 бивших студената Катедре за германистику – Групе за немачки језик и књижевност, као и 70 актуелних студената, махом са виших година студија.

И у овој студији се показало да многи испитаници теоријске предмете делимично већ током студија, а поготову у својој каснијој професионалној пракси доживљавају као неупотребљиве. Ово се нарочито односи на опште образовне предмете на нижим годинама студија.

8 У планирању и спровођењу студије, као и у анализи и интерпретацији резултата учествовали су Оливера Дурбаба, ред. проф. Методике наставе немачког језика, и мср Милан Тодоровић, библиотекар Катедре за германистику Филолошког факултета.

Интересантно је да неки од испитаника, чак и када увиђају општеобразовну корист неких предмета (нпр. из књижевнотеоријског домена), наводе да им током студија, примера ради, није пружано довољно слободе и креативности за примену стечених теоријских знања у погледу тумачења књижевних дела. Ипак, има и оних који увиђају значај теоријских области за своје укупно филолошко образовање:

(3) *„Književnost i uvod u germanistiku, kao i donekle leksikologija i sintaksa nemaju konkretne veze sa poslom koji se bavim, ali verujem da su mi omogućili da shvatim sam jezik bolje i da ga bolje koristim“.*

Огроман број испитаника који су на студије уписани после реформе студија према Закону о високом школству из 2009. године, и стога студирали германистику у оквиру студијског програма ЈКК (Језик, књижевност, култура) критички се осврнуо на понуду изборних предмета. С обзиром да су ови коментари били не само бројни, већ и искључиво негативно конотирани, намеће се закључак да концепција изборности предмета у оквиру ЈКК није остварила своју сврху и да се стога мора редефинисати:

(4) *„razni izborni predmeti koje smo bili manje ili više primorani da uzmemo zbog uklapanja u bodove (dočim je kategorizacija predmeta u dobroj meri bila potpuno arbitrarna i po mom mišljenju bi je trebalo ukinuti u potpunosti) pa je tako gomila studenata uzimala npr. neohelenistiku i uvod u ekologiju, ne zbog ličnog interesovanja i koristi koju bi u svom obrazovanju i profilu mogli imati d tih predmeta (bar u najvećem broju slučajeva), već zato što su jedino te predmete mogli da uklope u bodove koji su im falili prema toj kategorizaciji.“*

(5) *„Većina predmeta sa Germanistike mi donekle pomaže u obavljanju trenutnog posla, suvišna je bila čitava plejada izbornih predmeta koje smo bili prinuđeni da izaberemo (...)“*

Опаске наведене у прим. бр. 4 и 5 понављају се и у великом броју других коментара, у којма се јасно исказује незадовољство принципом понуде и реализације изборних предмета – већина студентата није у прилици да изабере предмете који их заиста занимају (нарочито оне који би били у тешњој вези с главним предметом студија), и то из следећих разлога: (а) матична катедра готово да ни не нуди изборне предмете; (б) жељени изборни предмети не одговарају категорији предмета која студентима недостаје у укупном збиру; (в)

предмети се бирају тако да се уклопе у слободне термине у иначе згуснутом распореду часова; (г) на избор предмета утиче обим градива који треба савладати за испит – студенти линијом мањег отпора и под утицајем сопствене инертности, необавештености и незаинтересованости, бирају предмете који се могу лакше савладати, за које имају доступнију литературу или за њих могу очекивати више оцено, а тиме и бољи укупан просек.

У погледу садржаја који су им на студијама недостајали, германисти такође наводе пре свега помањкање праксе, како у погледу употребе савременог немачког језика, тако и у погледу непостојања конкретних преводилачких или наставних активности, као и могућности за стручно усавршавање у иностранству. Осим тога, бројни испитаници су наводили и потребу за усвајањем основних знања из нефилолошких области које би могле бити од значаја за будућу струку:

(6) *Studenti bi trebalo da imaju vise prakticnih casova (predavanje u skoli, prevodjenje strucnih tekstova).*

(7) *„uvodjenje izbornih programa koji podrazumevaju sticanje osnovnih znanja iz oblasti menadžmenta, ekonomije i prava (...)“*

Конечно, али ништа мања важно, неки од испитаника су се осврнули и на потребу за побољшањем и иновирањем наставних метода и социјалних форми рада и дали неке конкретне предлоге на основу сопственог студентског искуства:

(8) *Uvesti svuda instituciju interaktivnog seminara - razgovor sa studentima, uvod u problematiku i sistem a ne predavanje onog što se može pročitati u svakom priručniku, zajedničko i samostalno rešavanje konkretnih problema i zadataka i individualne konsultacije, podsticanje naučne produkcije. Po mogućnosti sasvim se lišiti dosadnog i beskorisnog (po Jovanu Cvijiću, i po meni i po svima) profesorskog monologa.*

Анализирајући резултате обеју опсежних анкета спроведених у последњих 7-8 година поново долазимо до закључка који смо износили и у неким ранијим приликама, и то у контексту образовања наставника страних језика (Дурбаба 2018): у доба интердисциплинарности и све израженије потребе за развојем међупредметних компетенција већ од самог почетка школовања, једнопредметне филолошке студије, упркос дубоком значају који имају у високошколској традицији, бивају постепено превазиђене. Могуће је чак да фокусираност на само један

страни језик као главни предмет делује и као фактор одвраћања потенцијалних кандидата за филолошке студије (о чему се такође мора размишљати у светлу чињенице да се из године у годину на пријемним испитима појављује све мање кандидата, као и да се на неким традиционално омиљеним студијским групама већ дуже времена јавља вишак слободних студијских места⁹). Ово поготову важи за оне иностране филологије за чијим образовним профилем готово да ни нема потребе на тржишту рада. За неке од студијских група на којима се школују стручњаци за нешколске језике, а превасходно за оне на којима се студирају језици за којима (већ у дужем временском периоду) не постоји изражена потреба у привредним организацијама, могло би бити егзистенцијално спасоносно решење увођење двопредметних студија (нпр. у обавезујућој комбинацији са неким школским језиком). Друго могуће решење за превладавање јаза између знања стечених у високошколском образовању и захтеваних способности у професионалном животу могло би бити и увођење струковног мастера, у оквиру којег би се могли надоместити одређени курикуларни недостаци, поготову у погледу практичне примене остварених компетенција. Свака рефлексивна, дакако, морала би поћи од визије будућег образовног идеала у филолошкој струци, а свака измена (комбинације) садржаја и начина њиховог остваривања би требало да укључи и промишљање како се ова визија уопште може реално постићи.

Ипак, у основи свих покушаја усавршавања и побољшања студија филологије, требало би да се нађе идеја рехуманизације образовања као одговор на његово несумњиво дехуманизовање које намеће агресивна тржишна оријентација и императив ефикасности, измерени искључиво материјалним критеријумима. Верујемо да у веку који ће по свему судећи обележити вештачка интелигенција образовање не сме да се сведе на утилитаризам опслуживања машина¹⁰, већ управо треба да буде у функцији одржавања егзистенцијалне равнотеже путем побуђивања и развијања најтананијих људских и емотивних вредности у сваком младом човеку. Да би то постигли, настав-

9 Овде, наравно, не треба испустити из вида неповољну демографску структуру која доводи до постепеног смањивања броја деце у свим генерацијама које ће се у наредном периоду уписивати на факултете.

10 Слична идеја изнета је и у цитату у прологу овог рада.

ници, дакако, морају користити методе, технике и друге образовне алате примерене узрасту, интересовањима и доминантним начинима и стратегијама учења студената. То би вероватно био једини начин на који би се могла остварити оптимистичка нада у неохуманистичку ренесансу образовног процеса:

(9) „*I da, generalni savet, ako je moguће to tražiti, imajte puuuuuno ljubavi prema ljudima i želje da pomognete opšti napredak nečijeg deteta koje je došlo eto kod vas da studira, i s puuuuuno ljubavi negujte što širu humanističku kulturu na katedri, a ne kapitalističke trening-programe za savremeno tržište. U tom humanističkom duhu je suština. To je univerzitet.*“

Литература:

- Вучо/Дурбаба (2011). Vučo/Durbaba i dr. *Studije filologije i potrebe tržišta rada*. Beograd: REFLESS TEMPUS projekat, доступно на: http://projects.tempus.ac.rs/attachments/project_resource/1098/1621_23March2012_REFLESS_Studije_filologije_i_potrebe_trzista_rada.pdf.
- Вучо, Ј. /Дурбаба, О. (2012). Криза филолошких студија: ставови студената и наставника о усклађености студијских садржаја, наставе и потреба савременог друштва. Ковачевић, М. / Бошковић, Д. (ур.) *Савремено друштво и криза проучавања језика и књижевности*. Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 123-139.
- Дурбаба, О. (2018). О образовању наставника страних језика у Србији, у: Филиповић, Ј. / Вучо, Ј. *Језици образовања*, Едиција Филолошка образовања данас, том VIII. Београд: Филолошки факултет, 131-146.
- Филиповић, Ј. (2018). Језичка политика и планирање и језичко предводништво: образовање за 21. век, у: Филиповић, Ј. / Вучо, Ј. *Језици образовања*, Едиција Филолошка образовања данас, том VIII. Београд: Филолошки факултет, 15-32.

ZUSAMMENFASSUNG

Anhand der Ergebnisse der beiden Verbleibstudien, die an der Philologischen Fakultät der Universität Belgrad 2011 und 2018 durchgeführt wurden, werden einige Schlussfolgerungen gezogen und Vorschläge unterbreitet zur Verbesserung der philologischen Hochschulbildung für den potenziell enthumanisierten Arbeitsmarkt im 21. Jahrhundert.

Schlüsselwörter: Philologie, Ausbildung, Lehr- und Lerninhalte, Arbeitsmarkt, Verbleibstudie.